

HASAN EREN (2020) EREN TÜRK DİLİNİN ETİMOLOJİK SÖZLÜĞÜ (ETDES) (HAZ. ŞÜKRÜ HALÛK AKALIN), ANKARA: TÜRK DİL KURUMU YAYINLARI, 848 SF., ISBN: 978 - 975 - 17 - 4616 - 0.

*Prof. Dr. S. Dilek YALÇIN-ÇELİK **

Eren Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü (ETDES), Prof. Dr. Hasan Eren'in doğumunun yüzüncü yılı ve sözlüğün ilk baskısının yirminci yıldönümünde Prof. Dr. Şükrü Halûk Akalın tarafından genişleterek ve geliştirilerek yeniden baskıya hazırlanmıştır.

Prof. Dr. Hasan Eren, *Etimolojik Sözlük* çalışmasına yazdığı ön sözde, 1940 yılında üniversite ikinci sınıf öğrencisi iken hocası Prof. Dr. Gyula Németh'e, Türk Dilinin etimolojik sözlüğünü hazırlama sözü verdiğini söylemekte ve böylece bu sözlüğün yazılma sürecinin başlangıcını dile getirmektedir. Ancak, Eren bu sözünü tam 59 yıl sonra yerine getirebilecektir. Prof. Dr. Şükrü Halûk Akalın, Eren hocadan sonra sözlüğün genişletilmiş yeni baskısını yaparak bir devamlılık sağlamış ve Türk diline hizmet konusunda bayrağı devralmıştır. Akalın, sözlük üzerindeki çalışmalar konusunda, Türk Dil Kurumu başkanlığı sırasında etimolojik sözlük hazırlama işinin sürekli gündeminde olduğunu dile getirmiştir. Aslında Türk dilinin etimolojik sözlüğünü hazırlama konusu bu kişisel istekler dışında ve üstünde bir gerekliliktir çünkü Atatürk'ün bu konuda bir isteği bulunmaktadır. Bu isteğin yerine gelmesi süreci, çalışmanın sunuş kısmında Akalın tarafından tek tek dile getirilir. Kurumun etimolojik sözlük çıkartmak için yaptığı girişimler, ortaya konulan projeler, Türkiye gerçekleri, yaşamlar, ölümler, yapılan çalışmalar birer birer kaydedilir. Dolayısıyla çalışmanın sunuş kısmında 1940 yılından 2020 yılına kadar süren 80 yıllık süre içerisinde sözlüğün tarihi anlatılarak sadece dil çalışanlarına değil aynı zamanda tarih ve kültür çalışanlarına da edebiyat sosyolojisi çalışmalarına örnek olabilecek bir örneklem oluşturulmuş ve böylece bir kitabın üretim aşaması belgelenmiştir.

Sözlük, "Sunuş" ve "Önsöz" dışında "Giriş", "Sözlük", "Dizinler" ve "Bibliyografya" bölümlerinden oluşmaktadır.

Prof. Dr. Şükrü Halûk Akalın sözlüğün yeni baskısını hazırlarken önce bu çalışmanın ortaya çıkma sürecini dile getirir. Sunuş kısmına, 2013 yılından başlayarak Tançgillerden alınan evrakın değerlendirilmesi, yeni baskının hazırlanması, ilk baskı ile yeni baskının içeriklerinin neler olduğu, ilk baskıda yer alan 2.891 maddenin 3.738 maddeye nasıl çıktığı, her iki çalışma arasındaki benzerlikler ve farklılıklar not edilir. Akalın, sözlüğün yeni baskısını hazırlarken Türklük bilimi araştırmacıları ile dil bilimciler dışında, dilimizdeki sözcüklerin gelişmelerini ve onlardaki değişimleri merak eden herkesin bu kitaptan yararlanmasını istemiştir. Bu nedenle, Prof. Dr. Hasan Eren'in sözlüğünden ek olarak, ana metne "Kullanım Kılavuzu", "Madde Düzeni", "Kullanılan İşaretler", "Çeviri Yazı Abecesi, İşaretler

* sdilek@hacettepe.edu.tr. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi. ORCID: 0000-0002-9366-8194
Gönderim tarihi: 10/04/2021 Kabul tarihi: 21/05/2021

ve Harf Karşılıkları”, “Rumca ve Grekçe Sözcüklerde Kullanılan Yunan Abecesi ve Karşılıkları”, “Kısaltmalar”, “Terimler” ve “Dil ve Diyalekt Adları Kısaltmaları” başlıklı kısımları eklemiştir. Bu bölümler, genel okurun metni kolaylıkla anlayıp okuyabileceği bir düzenlemeyi içermektedir.

Sözlüğün giriş kısmında Prof. Dr. Hasan Eren, etimolojik sözlüğün önemi ve bu tür çalışmaların ülke dil ve kültürlerine katkısını, Macar, Hırvat, Sırp ve Fin sözlüklerinin akıbetlerini ve Türk dillerindeki etimolojik sözlük geleneğini 1877 yılından başlayarak anlatır. Buradaki bilgiler, eşsiz bir birikimi içermekte, Türk dil tarihi ve sözlük bilim çalışmaları için önemli detayları okura yansıtmaktadır. Etimolojik sözlük üzerine Türkiye’deki çalışmalardan söz edildiği gibi Türk dilleri ve lehçeleri üzerine yapılmış çalışmalar da tek tek not edilmiş, kaynaklar, içerik, yöntem bilgisi üzerinde durulmuştur. Prof. Dr. Hasan Eren, bu bilgileri aktardıktan sonra sözlüklerin yazım aşamasında yapılan doğrular ve yanlışları dile getirerek eleştirel bir değerlendirmede de bulunmuştur. Eren hoca, genel bir sergilemede bulunduktan sonra bu kez de kendisinin sözlüğü hazırlama tarzını, burada izlediği yöntemi anlatmış gerektiği yerlerde karşılaştırmalı dilbilim ve sözlükbilim çalışma yöntemine de başvurmuştur.

Çalışmanın ana bölümü, “Sözlük”, “Dizinler” ve “Bibliyografya” kısımlarından oluşmaktadır.

Kitabın temel bölümünü, “Sözlük” kısmı (1-595 sf) oluşturur. Sözlük’te 3.738 madde başının köken açıklaması bulunmaktadır. Burada, genel dilin yanı sıra onlara ilave olarak, ağızlara ait sözcükler, argo, terimler (örneğin denizcilik, çiçek bilim terimleri vd.), teklifsiz konuşmaya ait sözcükler gibi Türk dilinin çeşitli alt alanlarına ait malzemeye yer verilmiştir. Sözlük kısmının madde düzeni içerisinde şöyle bir kurgulama yöntemi uygulanmıştır: Madde başı, sözcüğün tanımı, köken açıklaması, köken açıklamasının kronolojik değerlendirmesi ve farklı görüşler, sözcüğün Türkiye Türkçesi ağızlarındaki biçimleri, Çağdaş Türk yazı dilleri ve ağızlarındaki biçimi, tarihî Türk yazı dillerindeki biçimleri ile maddenin yazılmasında kullanılan diğer kaynaklar yer almaktadır. Bu düzen genele uygulanmakla birlikte sözcüğün yapısına bağlı olarak kısmi değişiklikler içerebilmektedir.

“Dizinler” kısmı bir ön açıklama ile şu alt başlıklardan oluşur. “Varsayımsal Dönemler”, “Tarihsel Türk Yazı Dilleri ve Ağızları”, “Çağdaş Türk Yazı Dilleri ve Ağızları” ve “Diğer Dillerin Dizinleri”. (Liste çok kabarık olduğundan burada diller, lehçeler ve ağızlar listelenememiştir.)

“Dizinler” kısmına, sözlüğün madde başlıklarında yer alan köken açıklamalarında değerlendirilen her sözcük alınmaya çalışılmıştır. Böylece okurun dizin aracılığıyla Türk lehçelerinin ve diğer Türk dillerinin söz varlığındaki öğelerin kökenleri ile ilgili bilgilere daha kolay ulaşabilmesi amaçlanmıştır. Bu bölüm aynı zamanda sözlüğün kapsamı hakkında da okuruna açık bir bilgi vermektedir.

Prof. Dr. Hasan Eren, *Eren Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü (ETDES)*’nde ölü ya da yaşayan iki yüz kadar dilden 16.535 sözcüğün tanıklığına başvurmuştur. Prof. Dr. Şükrü Halûk Akalın da sözlüğün geliştirilmiş ve genişletilmiş yeni baskısını hazırlarken, günümüz bilgi ve teknolojisini sözlük biliminin alanına taşımıştır. Dizin verilmeden önce burada okurun sözlüğü alımlamasını kolaylaştıracak bir yöntem izlenmiş ve bir açıklama ile dizinin nasıl oluşturulduğu anlatılmıştır. Dizin öncesindeki ön açıklama kısmında, dizinin nasıl oluşturulduğu, sözlüğün dizin bölümü okunurken dikkat etmesi gereken unsurların neler olduğu, Hasan Eren’in sözlüğü yazarken kullandığı bilimsel tutum ile zaman içerisinde günümüz dil ve sözlükçülük anlayışındaki yeni gelişmeler ve değişmelerin metnin bütünlüğünü ve orijinalini bozmadan nasıl bir sentez yapıya dönüştürüldüğü meseleleri üzerinde durulmuştur.

Sözlüğün “Bibliyografya” kısmında da çalışmanın diğer bölümlerinde olduğu gibi okuru yönlendiren, onu metnin içine dahil eden bir yazma tutumu bulunmaktadır. Burada önce bibliyografyada listelenen dergi ve dizin kısaltmalarına yer verilmiştir. Sonrasında sözlükte kullanılan kaynaklar, “Ansiklopediler, Sözlükler, Kitaplar, Makaleler, Bildiriler” alt başlığında alfabetik sıra ile tek tek kaydedilmiştir.

Prof. Dr. Hasan Eren’in büyük uğraşlar ve çabalar harcıyarak, emek emek çalıştığı ve yılların birikimi ortaya koyduğu çalışması bizzat Türk dili ve kültüründeki çok şanslı metinlerden birisi olmuştur. Çünkü sözlüğün bu yeni baskısı da, Prof. Dr. Şükrü Halûk Akalın tarafından kendisi kadar ince ve detaylı bir

çalışma ile tekrar ele alınmış, çalışmanın kapsamı, sözcüklerin açıklama biçimi ve düzeni, yeni bilimsel yayınlarla desteklenmiş ve bu yolla sözlükte modern bilim yöntemleri kullanılmıştır.

Son söz olarak sözlük hakkında Araş. Gör. Mustafa Samet Kumanlı tarafından Bakü’de yayınlanan **Türkologiya** dergisinde (2020, s. 4, sf: 103-105) bir tanıtım yazısı yayınladığı burada dile getirilmelidir.

Kaynakça

KUMANLI, Mustafa Samet (2020), “Hasan Eren Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü (ETDES)” (Haz. Şükrü Halûk Akalın), **Türkologiya**, 4: 103-105.